

[497.13 Rijeka]

Mladenka Merdžanić,
Historijski arhiv, Rijeka,
Park Vladimira Nazora 2

IZLOŽBE HISTORIJSKOG ARHIVA RIJEKA KAO OBLIK KULTURNO-PROSVJETNE DJELATNOSTI

U radu je prikazana izložbena djelatnost riječkog Arhiva s posebnim osvrtom na stalnu postavu.

1. Uvod

Proces demokratizacije kulture, koji se u posljednje vrijeme provodi kroz razne oblike djelatnosti svih ustanova iz oblasti kulture, zahvatio je i arhive. Oni su, od nekadašnjih zatvorenih ustanova, dostupnih uskom krugu korisnika, napravili korjenit zaokret, prihvaćajući i razvijajući kulturno-prosvjetnu djelatnost kao jednu od svojih osnovnih aktivnosti.

Arhivi više ne mogu pasivno čekati potencijalne korisnike, već moraju raznim sredstvima i metodama zainteresirati javnost za svoju djelatnost i u krajnjem slučaju korištenje arhivske građe kao vrijednog kulturnog dobra. Uostalom, to proizlazi iz osnovne djelatnosti arhiva koji, osim što prikupljaju, čuvaju i štite, također, sređuju, obrađuju i prezentiraju arhivsku građu koja ima višestruku povijesnu, kulturnu, obrazovnu, političku i drugu vrijednost koja se može koristiti u raznovrsne znanstvene, kulturne, prosvjetne i druge svrhe.¹

Ako se isključi upotreba građe u operativne svrhe, tj. kao pravnog instrumenta za društvene potrebe i privatne potrebe građana — pojedinaca, dugo su vremena jedini korisnici bili istraživači koji su koristili arhivsku građu u znanstvene svrhe. Oni su na temelju te građe pisali znanstvene i druge radove koji su bili dostupni uskom krugu korisnika, pa šira javnost ovim putem nije mogla upoznati vrijednost i značaj arhivske građe koja se čuva u arhivu.

¹ Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima, Narodne novine — Službeni list SRH, br. 25, god. 34, od 20. lipnja 1978. godine, propisuje osnovnu djelatnost arhiva od 41. do 45. člana.

Ovaj društveni zadatak, tj. približiti arhiv korisnicima, prvenstveno se mogao ostvariti razvijanjem raznih oblika kulturno-prosvjetne djelatnosti.

Prekretnica u tretiranju ove djelatnosti arhiva, kao bitne komponente sveukupnog rada svake arhivske ustanove, nastala je nakon tzv. ohridske skupštine² čiji se zaključci, osim ostalog, odnose na razvijanje i proširivanje kulturno-prosvjetnih aktivnosti u svim arhivskim ustanovama.

U početku se ova djelatnost odvijala u okviru »nedjelje arhiva«³ i imala je prvenstveno propagandni karakter.⁴ Tom prilikom su arhivske ustanove raznim propagandnim akcijama, pretežno predavanjima, izložbama, seminarima te putem sredstava javnog informiranja i sl. isticale značenje arhivske službe i time pospješile rješavanje mnogih aktualnih arhivskih problema. Međutim, ovaj oblik aktivnosti arhiva imao je kampanjski karakter jer se primijenjivao kratkotrajno i u određeno vrijeme tj. u toku samo jednog tjedna u godini te su, prema tome, rezultati bili ograničeni. Stoga je trebalo pronalaziti načine i oblike rada za permanentnu kulturno-prosvjetnu djelatnost, koja će se prilagođavati potrebama i mogućnostima svakog arhiva posebno.

Većina arhiva opredijelila se za osnovne oblike kao što su predavanja, izložbe, seminari i savjetovanja, suradnja s ustanovama u oblasti kulture i znanosti, sa školama, fakultetima, s ostalim zainteresiranim korisnicima kulturno-prosvjetnog rada, sredstvima javnog informiranja, filmskim ustanovama, turističkim organizacijama, zainteresiranim radnim organizacijama i slično.

Osim nabrojanih oblika kulturno-prosvjetnog rada arhiva jedan dio arhivskih ustanova tiska znanstvene, stručne i propagandne publikacije namijenjene širem krugu korisnika. Osobito su korisne stalne publikacije koje u obliku godišnjaka publiciraju pojedini arhivi⁵, u kojima tiskaju svoja naučno-informativna pomagala, arhivsku građu, stručne i znanstvene radove pisane na temelju arhivske građe, zatim radove iz stručne arhivističke problematike i slično.

² Treća godišnja skupština Društva arhivskih radnika FNRJ održana je u svibnju 1958. godine u Ohridu a razmatrala je, uz opći osvrt na stanje i probleme arhivske službe u zemlji, preorijentaciju arhiva od zatvorenih kabinetskih ustanova prema arhivu kao specifičnoj kulturnoj ustanovi kompleksnog karaktera koja, osim stručnog arhivističkog rada, treba razvijati kulturno-prosvjetnu i znanstvenu djelatnost.

³ »Nedjelja arhiva« je prvi organizirani oblik popularizacije arhivske službe koji se primijenjivao u arhivima na teritoriju cijele zemlje. Ovaj oblik se naročito upotrebljavao pedesetih i šezdesetih godina.

⁴ U ovom periodu su se rješavali osnovni problemi arhivske službe kao napr. mreža arhiva u zemlji, ubrzano preuzimanje arhivacija s terena u cilju zaštite od propadanja, osiguravanje prostora za smještaj građe, te ostali stručni problemi vezani uz osnovnu djelatnost arhiva.

⁵ U Historijskom arhivu Rijeka ova djelatnost datira od 1953. godine. Od tada do danas publicirano je 28. svezaka Vjesnika HARIp, 8. sv. posebnih izdanja i Katalog izložbe. Od 1965. godine ima zajedničku izdavačku djelatnost s Historijskim arhivom Pazin. Za ostale arhivske ustanove u zemlji vidi: Komstantinov, M. Jugoslavenske arhivske stručne publikacije, Arhivist, god. 26, 1976, br. 1—2, str. 5—139.

2. Izložbe — oblik kulturno-prosvjetne djelatnosti arhiva

Od svih nabrojanih oblika kulturno-prosvjetnog rada arhiva u ovom radu osvrnut ćemo se samo na jedan i to na arhivske izložbe. Razlozi za to su višestruki. Izložbe su takav oblik prezentiranja arhivske građe kojim se na jednom mjestu, prema određenoj tematici, izlažu arhivski dokumenti u svrhu kulturnog, prosvjetno-obrazovnog, znanstvenog, idejno-političkog i propagandnog djelovanja arhiva. One istovremeno ukazuju na stručne i znanstvene domete rada u arhivu i rezultate koji se postižu u tom radu. Zatim, izložbe omogućavaju neposredni kontakt posjetilaca s arhivskom građom, obogaćuju njihov kulturni život, potpomažu da širi slojevi stanovništva shvate vrijednost arhivske građe kao spomeničkog blaga i samim tim nauče cijeniti to blago i značaj institucija koje ga čuvaju, te aktivno, prema svojim mogućnostima, vode o njemu brigu. Arhivske izložbe, također, obogaćuju kulturnu ponudu u svojim sredinama te doprinose stvaranju određenog kulturnog nivoa te sredine. Prema tome, izložba je jedan od najstarijih i najefikasnijih načina prezentacije arhivske građe i populariziranja arhivske službe.⁶

Međutim, ovaj oblik kulturno-prosvjetne djelatnosti arhiva, prethodno zahtijeva ispunjavanje niza preduvjeta. U prvom redu to su prostorni, materijalni, finansijski i kadrovski uvjeti radi kojih su mnoge arhivske ustanove dosta kasno počele primijenjivati ovu djelatnost.

2.1. Izložbena aktivnost Historijskog arhiva Rijeka

Historijski arhiv u Rijeci, poput ostalih arhivskih ustanova, dugo vremena nakon svog osnivanja nije imao riješene osnovne uvjete za realizaciju ove djelatnosti. Iako kao posebna ustanova djeluje od 1926. godine, od samog početka do danas suočavao se s nizom problema koji su kočili njegovo djelovanje i razvoj.⁷ U prvom poslijeratnom periodu čitav kadrovski, materijalni i prostorni potencijal bio je korišten za popis i preuzimanje građe s terena. Zatim je slijedilo srednjanje te građe, obrada, te pripremanje građe za korištenje. Najsporije su se rješavali kadrovski i prostorni problemi koji su limitirali razvoj ove djelatnosti.

Pored svih ovih objektivnih teškoća kroz koje je prolazio riječki Arhiv on je obavljao i svoju kulturno-prosvjetnu funkciju. U početku ona je veoma skromna jer se cijela aktivnost svodila na suradnju s prosvjetnim ili drugim ustanovama u oblasti kulture koje djeluju na istom području.

Počeci izložbene aktivnosti riječkog Arhiva vezuju se uz suradnju s institucijama u kulturi. Ova suradnja se u početku odnosila na popis građe koja se

⁶ U postojećoj stručnoj arhivskoj periodici u Jugoslaviji ovaj oblik kulturno-prosvjetnog rada arhiva je obrađivan u više navrata. Usp.: Konstantinow, M, *Kulturno-prosvjetna i propagandna dejnost na arhivite (Literatura)*, Makedonski arhivist, 6, 1977, str. 5—23, ili Krajčinović, K, *Izložbe arhivskih dokumenata*, Arhivski pregled, 1—2, 1981, str. 63—75.

⁷ O tome je pisano više puta. Posljednji je uvod Vodiča Historijskog arhiva Rijeka, 1980, u kome je od 21—41. str. Nikola Crnković obradio osnutak i razvoj riječkog Arhiva.

čuva u tim ustanovama a tek ponekad u pripremi zajedničke izložbe ukoliko je za to bila potrebna arhivska građa. Stručni radnici riječkog Arhiva, uglavnom su pronalazili i vršili selekciju dokumenata za pojedine tematske izložbe koje su organizirali muzeji ili su u tu svrhu posuđivali svoje ekspozate drugim ustanovama. Na taj način su sticali dragocjeno iskustvo potrebno u samostalnoj pripremi i realizaciji ove djelatnosti.

2.1.1. Pokretna izložba

Prva samostalna izložba Historijskog arhiva Rijeka pod nazivom »Statuti, urbari i notarski spisi Istre, Rijeke Hrvatskog primorja i otoka« realizirana je 1968. godine u povodu proslave dvadeset i pete obljetnice odluke o sjedinjenju Istre i Rijeke Jugoslaviji.

Prema tematici izložba je zamišljena kao cjelina tri različita oblika pisanih spomenika koji su vremenski⁸ i sadržajem⁹ podudaraju i dopunjuju, a nezaobilazan su izvor za društvenu i gospodarsku povijest ovih krajeva u srednjem vijeku. Prema tome, tema je obuhvaćala one temeljne povijesne izvore koji će najjelovitije ilustrirati feudalizam, jednu od najdužih epoha naše povijesti u ovim krajevima.

Pripreme za ovu izložbu bile su veoma temeljite¹⁰. Nakon izabrane teme prišlo se znanstvenoj i stručnoj pripremi i razradi koncepcije izložbe koja je morala imati jasno formulirane ciljeve i zadatke. Na temelju studija literature o statutima, urbarima i notarijatskoj ustanovi izrađen je osnovni koncept i izvršen izbor materijala koji je trebalo prezentirati. Ovaj prethodni izbor materijala kasnije je razrađivan, dopunjavan i ispravljan. Ova etapa rada zahtijevala je angažiranje stručnjaka koji su dobri poznavaoi teme. Osim glavnog nosioca teme¹¹ angažiran je tim stručnjaka iz srodnih djelatnosti koji su se uključili u realizaciju izložbe.¹²

⁸ Vremenski period izložene građe je od 14—19. stoljeća.

⁹ Statuti, kao zbirke propisa što ih u okviru svoje autonomije donose stanovnici naselja na višem stupnju razvoja, nas uvode u upravnu, pravnu i gospodarsku povijest srednjovjekovnih gradova kod nas. Urbari su temeljna arhivska građa za proučavanje ekonomske podloge feudalnog društva a notarske knjige su povijesni izvor za proučavanje cjelokupnog društvenog života u srednjem vijeku.

¹⁰ Rok za realizaciju izložbe bio je kratak od ožujka do rujna 1968. godine. Kroz to vrijeme trebalo je riješiti sve probleme od izbora eksponata, financiranja, prostora, opreme, propagande, tiskanja vodiča kroz izložbu i kataloga te stručnog vodstva po izložbi.

¹¹ Inicijator i realizator ove izložbe bio je dr Danilo Klen, tadašnji direktor Historijskog arhiva Rijeka. Osim njega, u realizaciji izložbe sudjelovali su arhivisti Antun Herljević, Ljubomir Petrović, Zora Brečević, te stručni i ostali radnici riječkog Arhiva.

¹² U obradi i postavi izložbe sudjelovali su Igor Emili i Branko Fučić, a fotografije su izradili Ranko i Miljenko Smokvina.

Već na samom startu javio se problem pronalaženja ekspozita, jer je jedan dio veoma vrijednih dokumenata, bez kojih bi izložba bila nepotpuna, bio pohranjen u drugim arhivima, muzejima i bibliotekama u zemlji i inozemstvu. Problem je bio i u tome što se za nekim dokumentima moralo tragati jer je vijest o njima postojala u literaturi, ali im se kasnije zameo trag i nije se znalo da li su izgubljeni ili uništeni. Pismenim putem je zatražena suradnja svih ustanova u zemlji i inozemstvu za koje se pouzdano znalo, ili naslućivalo, da bi mogle pohranjivati te dokumente.¹³ Glavni nosilac teme i ostali stručni suradnici obišli su gotovo sve institucije koje su čuvale relevantnu građu i tamo izvršili selekciju dokumenata interesantnih za izložbu.¹⁴

Da bi se dobilo na vizuelnoj kvaliteti izložbe trebalo je odabrati dokumente ilustrativnog karaktera i kartografski materijal,¹⁵ te izložiti etnografske ekspozite i na ulaze grobova onih mjesta čiji se statuti izlažu.¹⁶

Završna etapa priprema je sastavljanje ekspozicionog plana. On je razrađen na temelju tematskog plana s nabranjem svih ekspozita s odgovarajućim legendama, te mjestu na kome će se nalaziti svaki eksponat. Prema ekspozicionom planu usuglašena je količina panoa i vitrina.

¹³ Zatražena je suradnja arhiva u Zadru, Dubrovniku, Pazinu, Piranu, Kopru, Ljubljani, te Arhiva Hrvatske u Zagrebu, zatim naučnih biblioteka u Zadru, Rijeci, Dubrovniku, Kopru te Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu i Ljubljani. Uključeni su i historijski instituti JAZU u Zagrebu, Rijeci, Zadru, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (arhiv i biblioteka), Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Rijeka. Od crkvenih institucija na riječkom području zatražena je suradnja Biskupskog ordinarijata Krk, Franjevačkog samostana Cres, te župnog ureda Lošinj. U inozemstvu je zatražena suradnja slijedećih ustanova: Biblioteca universitaria di Padova, Biblioteca Nazionale Marciana Venezia, Archivio di Stato Venezia, Fondazione scientifica Querini Stampalia Venezia, Biblioteca Correr Venezia, Biblioteca Civica Trieste, Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Oberösterreichisches Landesarchiv Linz i Steiermärkisches Landesarchiv Graz.

¹⁴ Nakon prikupljenih odgovora obišlo se institucije u Zadru, Cresu, Kopru, Pazinu, Piranu, Zagrebu, te Veneciji i Trstu.

¹⁵ Iz Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture dobiveni su negativni veduta za istarska i primorska mjesta čija je dokumentacija bila izložena. Uvećani negativni bili su izloženi na panoje i služili su u ilustrativne i dekorativne svrhe. Na panojima su, također, bili istaknuti notarski znakovi te karakteristični tekstovi iz izložene građe. Uz grafike istarskih mjesta izložene su uvećane glagoljske i latinske isprave, prikazi notara pri radu, karta posjeda sv. Mihovila nad Limom, te grafika poljskih radova kao ilustrativni materijal za urbare.

¹⁶ Etnografski materijal je bio posuđen iz Etnografskog muzeja u Pazinu i Labinu, te prikupljen na terenu po Istri i otoku Krku. Muzejski materijali su bili predmeti iz svakodnevnog života na selu, pretežno poljoprivredne alatke, a materijal sakupljen s terena su bile razne mjere za žito. U Bernu je izrađena sadrena koplja kamene mjere za feudalna podajavanja, datirane glagoljskim natpisom 1493, a iz Krka su posuđene stare šuplje drvene mjere (zdela od 2 vrča, kvartarof, mina i kvarta).

Istovremeno s ovim radnjama prišlo se rješavanju tehničke postave, tj. pripremi i organiziranju prostora,¹⁷ opreme,¹⁸ utvrđivanju hodne linije, tehničke obrade ekspozita, montaže i osiguranju izložbe.

Paralelno s ovim pripremama tekao je rad na pripremi i tiskanju vodiča po izložbi i kataloga izložbe.¹⁹ Ovaj katalog nas, nakon uvodnog dijela koji se odnosi na tematiku izložbe, veoma efektno vodi kroz sve ekspozite ističući pri tom podatke relevantne za svaki izložak posebno.²⁰

U svom konačnom obliku izložba je prezentirala 122 ekspozita koje su, osim riječkog Arhiva, ustupili Arhiv JAZU, Nacionalna i sveučilišna biblioteka i Arhiv Hrvatske iz Zagreba, historijski arhivi u Pazinu, Zadru i Dubrovniku, Regionalni arhiv u Kopru, Kaptolski arhiv u Kopru, Mestni arhiv u Piranu, Župni ured u Velom Lošinj, te Franjevački sasmostan u Cresu.²¹ Tako se prvi put na okupu našla sva ova građa disperzirana po raznim ustanovama u zemlji, a u nedostatku originalnih predložaka bili su izloženi prijepisi ili štampani tekstovi arhivskih dokumenata koji su propali ili nestali bez traga, a bili su nužni za cjeloviti prikaz utvrđene tematike.

¹⁷ Planirano je da se izložba postavi na više mjesta, prema tome cijeli postav izložbe je trebalo prilagoditi raspoloživom prostoru. Taj prostor je određivao količinu i način prezentacije ekspozita. Priprema prostora ponekad je zahtijevala i manji građevinski zahvat kao npr. u Pazinu, te pažljivo osvjetljenje i osiguranje radi zaštite dokumenata. Za svaku prostoriju je izrađeno posebno tehničko rješenje s detaljnim nacrtom i razrađenim rasporedom predviđene opreme za izlaganje.

¹⁸ Od opreme nabavljeni su paneli raznih veličina od iver ploče, fino obrađeni, na uglovima završeni s nosačima za vješanje panela, te vitrine u dvije veličine, pravokutne i kvadratne, sastavljene iz dva dijela. Jedan dio je stakleno zvono koje počiva na četiri vertikalna nogara iz željezne četverouglaste cijevi koje se međusobno povezuju, drže drveni kostur na kome leži panel ploča koja služi kao podloga za stakleni dio. Cijeli kostur obrubljen je letvom iz tvrdog drva fino obrađenog, baričanog i politiranog, a panel ploča obložena je crvenim samtom da bi se izlošci bolje isticali.

¹⁹ Katalog izložbe »Statuti, urbani, notari Istre, Hrvatskog primorja i otoka«, Rijeka 1968, 113 str. sa faksimilima, izd. Historijski arhiv Rijeka. Tekst uvodnog dijela napisao Danilo Klen, koji je ujedno glavni i odgovorni urednik, opremu je pripremio Branko Fučić fotografije Ranko i Miljenko Smokvina, a tajnik redakcije Ljubomir Petrović. Na kraju kataloga je tiskan »Popis objavljenih statuta« koji je veoma koristan bibliografski prilog. Prema sadržaju i tehničkoj opremi ovaj katalog prelazi okvire uobičajenih, standardnih kataloga izložbi i sam je vrijedna publikacija, ilustriran notarskim znakovima i faksimilima izložene građe.

²⁰ Za svaki ekspozit donose se podaci o vremenu postanka, jeziku, pismu, veličini, broju listova, sadržaju, bibliografija, te mjesto trajne pohrane.

²¹ Katalog izložbe donosi precizne podatke o tome koja je građa posuđena iz ovih ustanova.

Izložba je predstavljena najprije u Pazinu,²² zatim u Rijeci²³ i Zagrebu.²⁴ U svim ovim mjestima naišla je na dobar prijem kod posjetilaca i dobila zapažen prostor u sredstvima javnog informiranja.²⁵

2.1.2. Stalna arhivska izložba

Uspjeh koji je postigla pokretna izložba pokazao je da u javnosti postoji interes za ovakvom vrstom kulturnog sadržaja. To je potaklo riječki Arhiv da priđe realizaciji stalne arhivske izložbe. Iako je, nakon zatvaranja izložbe i vraćanja ekspozita ustanovama koje su ih posudile, ostao katalog izložbe kao trajni podsjetnik na izložbu, mnogi, a naročito mlađe generacije, ostali bi lišeni mogućnosti da vide ove veoma vrijedne dokumente izložene na jednom mjestu.

Stalne postavbe su veoma bitne za popularizaciju rada jednog arhiva. Prije svega, na njima se izlažu najdragocjeniji arhivski dokumenti koje posjeduje arhiv koji, osim mogućnosti upoznavanja osnovne teme, omogućavaju proučavanje drugih znanstvenih disciplina. Osim, toga, u okviru ovih postavki mogu se odvijati različite aktivnosti, među kojima najznačajnije mjesto pripada prosvjetno-obrazovnim programima. Naime, izložba može poslužiti kao prikladno mjesto i povod za predavanja u arhivu. Obzirom da su predavanja jedan od vidova kulturno-prosvjetne djelatnosti arhiva, ona se mogu koncipirati na temu izložbe ili izložba može poslužiti kao podloga za predavanja s arhivističkim i povijesnim temama. Ona se, također, može koristiti u nastavi povijesti u obradi pojedinih metodskih jedinica na temelju školskog programa.

Za organizaciju stalne izložbe u prostorijama riječkog Arhiva postojali su svi tehnički uvjeti. Arhiv je, nakon unutrašnjeg preuređenja matične zgrade²⁶ osigurao prostor prikladan za ovu namjenu. Izložbena dvorana je veoma reprezentativna, dekorirana stropnom štukaturom, u njoj je instalirana difuzna rasvjeta, a smještena je blizu glavnog ulaza u zgradu što je veoma prikladno za

²² Izložba je u Pazinu postavljena u prostorijama Narodnog sveučilišta a trajala je od 14. do 29. rujna 1968. godine. Izložbu je posjetilo preko 1300 posjetilaca većinom učenika osnovnih i srednjih škola iz Pazina i drugih istarskih mjesta.

²³ U Rijeku je izložba preseljena iz Pazina i ponovno postavljena u Malom salonu na Korzu. Otvorena je svečano 5. listopada a trajala je do 25. listopada 1968. Kroz to vrijeme posjetilo ju je preko 1500 posjetilaca. Demontirana, preseljena je u prostorije Arhiva, te je tu ponovno montirana u nešto smanjenom obliku i ostala otvorena za javnost čitav studeni i prosinac.

²⁴ Na inicijativu Povijesnog muzeja Hrvatske izložba je postavljena u prostorijama tog muzeja i otvorena 21. ožujka 1969. godine, kao treća izložba u seriji »Hrvatski krajevi i gradovi u prošlosti«.

²⁵ Sredstva javnog informiranja obavještavala su javnost od samog početka pripreme izložbe, pa sve do realizacije. Naročito je zapađen publicitet dao dnevni listak Rijeke (Novi list i La voce del popolo), zatim Vjesnik, Telegram, te ljubljansko »Delo«. U više navrata vijesti o izložbi su dali Radio Rijeka i Zagreb, te časopis »Dometi«, br. 1. i 2. za 1968.

²⁶ U 1968. i 1969. godini u riječkom Arhivu su izvršeni građevinski zahvati kojima su se poboljšali spremišni i radni prostori.

prijem posjetilaca i sigurnost arhiva. Arhiv je raspolagao tehničkom opremom od ranije pokretne izložbe koju je trebalo prilagoditi novom prostoru i novom ekspozicionom planu.

Izbor teme već je obavljen ranije jer je zadržana tematika prethodne izložbe tj. »Statuti, urbari i notarski spisi Hrvatskog primorja, Istre i Kvarnerskih otoka«.

Prvi problem koga je trebalo riješiti bio je kako u postojećem prostoru smjestiti ekspozite koji su nužni da bi se zadržala koncepcija i tematika prethodne izložbe. Naime, nakon vraćanja posuđene građe ostala je isključivo ona iz fondova riječkog Arhiva. Stoga je trebalo veoma pažljivo izvršiti selekciju već izlaganih dokumenata ali isto tako uklopiti nove. Naime, tematika izložbe proširena je na srednjevjekovne vladarske povelje.²⁷ Time je izložba dobila novi kvalitet.

Kako smo već napomenuli, postojeći prostor je sam po sebi reprezentativan, te ga je trebalo prilagoditi novoj funkciji. Naime, trebalo je sačuvati postojeći interijer sa svim njegovim dekorativnim i estetskim kvalitetama, ali koncipirati ga tako da ničim ne ometa ekspoziciju. To je postignuto mirnim površinama za izlaganje neutralnih boja te osvjetljenjem kojim se mogla istaknuti cjelina ili detalj izložbe. Razmještajem panoa koji su ujedno služili kao međaši između dvije vitrine, međusobno povezani držačima na metalnim kopljima, nastao je neprekinuti vijugav niz u obliku meandra. Time je postignuto da se stvori tzv. »prostor u prostoru« koji je omogućio izolaciju izložbe od dekorativnih elemenata prostora. U udubljenjima smještene su vitrine naizmjenično pravokutne i kvadratne, a dvije kvadratne postavljene su u središnjem prostoru tako da su svojim smještajem odredile hodnu liniju, ali nisu poremetile sklad i cjelovitost postave.

U vitrinama s desne strane postavljeni su statuti.²⁸ U neprekinutom nizu izloženi su statut Rijeke iz 1530. godine, te prijepis tog statuta vjerojatno sastavljen u 19. stoljeću. Zatim slijede statuti Buja, Novigrada, Kopra, Izole te vrlo lijepi statut Dvigrada iz 14. stoljeća, pisan latinskim jezikom, goticom, čiji fragmenti tekstova ispisani na panoima — međašima, otkrivaju grad s razvijenim municipalnim uređenjem, a slika ruševina na glavnom panou njegov današnji izgled. U nastavku su izloženi prijepisi statuta Poreča, Grožnjana, Rovinja i Vodnjana. Nasuprot ulazu, u zasebnoj vitrini izloženi su statut Puljskog kaptola i statut Pule s kraja 15. stoljeća pisan lijepom čitljivom knjiškom goticom na latinskom jeziku s ponekim talijanskim dodacima. Ovaj statut se ističe vrlo lijepim iluminacijama i to na 12. listu prikazan je Krist na križu a na 13. minijatura nevjernog Tome. U posljednjim vitrinama, koje zaokružuju ovaj dio izložbe posvećen statutima, izloženi su prijepisi statuta Bala,

²⁷ U Historijskom arhivu Rijeka su pohranjene 303 povelje i listine razne provenijencije s vremenskim rasponom od 1201—1941. godine. Od tog broja na vladarske listine otpada 27 komada od 1563—1941. Vidi Vodčić HAR, str. 223.

²⁸ O tome detaljnije u Katalogu izložbe, str. 25—45.

Labina, Barbana, te statut Buzeta — stariji iz 15. stoljeća pisan latinski, stiliziranom kancelarijskom goticom i mlađi iz 16. stoljeća pisan talijanskim jezikom. Posebno mjesto zauzima Zakon Mošćenica, prijepis iz 18. stoljeća na hrvatskom jeziku, pisan latinicom.

Slijedeća tematska cjelina odnosi se na urbare,²⁹ odnosno na arhivske izvore koji prikazuju materijalne prilike u feudalizmu. Izloženi su katastik Kaptola u Puli s početka 1303. godine, knjiga podavanja i prihoda od posjeda Kaptola u Puli 1347 — 1371. godine, urbar Pazinske grofovije iz 1468. godine, te dvije knjige Momjanskog katastika 1584, 1585 — 1591. godine. Zatim slijede Knjiga posjeda samostalna sv. Mihovila nad Limom iz 16. stoljeća pisana talijanskim jezikom, u početku humanistikom, a kasnije različitim pismima, te Registar kolona augustinskog samostana sv. Jeronima u Rijeci iz 1576. godine, pisan različitom kancelarijskom minuskulom, na latinskom jeziku, osim pojedinih bilježaka koje su na talijanskom jeziku.

Na kraju ovog niza, kao posljednji tematski ciklus, u tri vitrine izložene su notarske knjige.³⁰ Najprije je izložena notarska knjiga Alvisea Balbija 1757 — 1759. godine, zatim slijedi knjiga riječkog notara i kancelara Gverina Tranquillija (Tihica) 1544 — 1546. godine, te knjiga riječkog notara i kancelara Dominika Ravizze 1524 — 1543. godine, na latinskom jeziku, pisana kancelarijskom kurzivnom goticom više ruku. Posljednja u ovom nizu je knjiga riječkog notara i kancelara Antuna de Renno de Mutina pisana latinskim jezikom, kancelarijskom goticom, koja nam daje detaljne vijesti o Rijeci u vremenu od 1436 — 1461. godine. U spomenutu knjigu on je kao javni notar upisivao razne ugovore o kupoprodaji zemlje, kuća i druge imovine, zatim razna darovanja, oporuke i druge pravne poslove, a kao kancelar riječke komune bilježio je također sve ono što je Veliko i Malo vijeće riječke komune zaključilo na svojim sjednicama.

Na panoima koji povezuju ove posljednje vitrine prikazana je jedna glagoljska isprava s pečatom i nekoliko različitih notarskih znakova, dok su na ostalim panoima crteži, grafike ili fotografije mjesta čiji se eksponati izlažu, te tekstovi iz izložene građe i različiti gipsani odljevi grbova feudalaca, primorskih i istarskih mjesta.

U središnjem prostoru izložbe smještene su dvije vitrine. U jednoj je izložena diploma (pergamena s pečatom) kojom Leopold I potvrđuje grb grada Rijeke iz 1659. godine, a u drugoj sva izdanja koja je Historijski arhiv u Rijeci publicirao od 1953. godine do danas. Centralni prostor u toj vitrini zauzima zlatni grb grada Rijeke koji je riječki Arhiv dobio od Skupštine općine Rijeke za pedesetu obljetnicu uspješnog djelovanja.

Ovako koncipirana i realizirana stalna izložbena postava postala je okosnica kulturno-prosvjetne djelatnosti Arhiva. Nizom permanentnih propagand-

²⁹ Isto, str. 52, 53, 58—61.

³⁰ Isto, str. 70—72.

nih akcija, putem sredstava javnog informiranja i na druge načine, javnost je upoznata sa postojanjem ove izložbe i njenim vrijednostima.

Posebna pažnja posvećena je školama i fakultetima s ciljem da ova izložba bude povod da svaki učenik u toku svog školovanja bar jedanput posjeti Arhiv i stekne osnovna znanja o arhivu i kulturnim dobrima koje ova ustanova pohranjuje.

Izložba je pružila priliku stručnim radnicima Arhiva da populariziraju svoj rad. Osim stručnog vodstva po izložbi za organizirane grupe, stručni radnici Arhiva su na temelju izložene građe održali više predavanja s različitim temama od stručnih arhivističkih do povijesnih. Jer, bez obzira na snagu koju imaju arhivski dokumenti za ilustraciju jednog povijesnog vremena ili događaja, još uvijek je »živa riječ« nezamjenjivo sredstvo za uspostavljanje neposrednog kontakta između dokumenata i posjetioca izložbe njegovog korisnika.

U posljednje vrijeme provode se naponi da ova izložba bude dio kulturne ponude grada koji se nalazi u jakoj turističkoj regiji koju posjećuje mnogo domaćih i stranih turista. Time bi njena vrijednost još više porasla jer bi njeni dometi prešli uske lokalne okvire.

R i a s s u n t o

LA MOSTRA DELL'ARCHIVIO STORICO DI FIUME COME FORMA D'ATTIVITA D'ISTRUZIONE CULTURALE

Nell'opera é descritta l'attività dell'esposizione dell'Archivio Storico di Fiume del periodo che va dal 1968 al 1986 nel contesto del processo della democraticità culturale e dei tentativi degli istituti archivistici di popolarizzare la funzione archivistica. La mostra continua dell'Archivio »Statuti, urbari e registri notarili del Litorale croato, dell'Istria e delle isole del Quarnero« in cui sono esposti preziosi documenti medievali dai fondi e collezioni dell'Archivio fiumano, è presentata a parte.